

Översikter och meddelanden

Vad krävs för att liberalismen inte skall gå förlorad?

Sverker Gustavsson

Hedrad med uppdraget att hålla denna föreläsning börjar jag med en lokalt och personligt hållen reflexion. Utgångspunkten för dagens symposium¹ är Peter Forsskåls lilla skrift *Tankar om borgerliga friheten* bestående av tjugoen paragrafer tryckta på åtta sidor 1759, trettio år före franska revolutionen och hundra år innan John Stuart Mills *On liberty* publicerades 1859.

Mina tankar går från detta tidiga uttryck för uppsaliensisk liberalism vidare till den kämpande och med alla tillgängliga maktmedel bekämpade verdandismen på 1880-talet, den som beskrivs i biografierna över den svenska politiska modernismens båda portalgestalter Karl Staaff och Hjalmar Branting.

Därifrån associerar jag till dåvarande uppsaladocenten Herbert Tingstens storverk *Demokratiens seger och kris* från 1933 och professor Torgny T. Segerstedts bok *Demokratiens problem i socialpsykologisk belysning* från 1939. Till bilden hör också den senares anförande i universitetets aula inför den samlade studentkåren i samband med den sovjetiska invasionen i Ungern 1956.

Minsta gemensamma nämnaren för samtliga dessa meningsyttringar är en stark anspänning och ovisshet om utgången. De som skriver och talar uppfattar sig som kämpande – att det politiska, vetenskapliga och journalistiska arbetet betyder något, att det är på allvar, meningsfullt och meningsbärande.

Vad jag själv har upplevt under ett antal decennier som student, lärare och allmänintresserad vid vårt universitet är att detta slags anspänning och ovisshet med tiden givit vika för en naivt förtröstansfull grundinställning. Demokratins överlevnad har så till den grad kommit att tas för given att frågan inte längre engagerar.

Särskilt tydligt blev detta efter 1989 års världspolitiska händelser. En anda av oreflekterad segervisshet bemäktigade sig på nittio-talet mer och mer sinnena. Slutet på det kalla kriget kom att uppfattas som en oåterkallelig seger. Underförstått började det anses enbart vara en tidsfråga innan länder som ännu inte hunnit mer en bit på väg skulle vara fullt utvecklade demokratier, blandekonomier och välfärdsstater. Det ansåg sig studenter och lärare liksom opinionsbildare och politiker kunna förutsätta som en både önskvärd och trolig utveckling.

Helt plötsligt är det inte så längre. Efter de båda senaste årens maktdemonstrationer inte bara från diktaturens Kina utan också och framför allt från den växande populismen i Amerika och Europa är vi inte längre lika säkra. Själva det faktum att vi är så många samlade här i dag ser jag som tecken på en växande oro för vad som fordras för att den liberala demokratin skall kunna fortleva.

Hur frågan bör ställas och besvaras är mitt förelagda ämne. Vad krävs för att liberalismen inte skall gå förlorad? Under den rubriken har jag lovat säga något som inledning till det följande panelsamtalet. Det sker genom ett resonemang i tre steg. Först påminner jag om liberalismens övergripande principiella innebörd. Sedan visar jag hur den så kallade

1 Uppsala universitet uppmärksammar varje år minnet av Peter Forsskål med ett symposium. När ett sådant hölls den 16 november 2017 inleddes överläggningen med denna föreläsning.

skuggteorin tydliggör ett antal grundläggande svagheter, varefter jag avslutar med några ord om vad som krävs för att övervinna dessa svagheter.

1. LIBERALISMEN SOM PRINCIPIELL LANDVINNING

Helhetsbilden framträder om vi börjar med att skilja mellan liberalism i tre olika bemärkelser – ekonomiskt, politiskt och akademiskt. Minsta gemensamma nämnaren är något som jag skulle vilja kalla för ett *styrkebälte*. Funktionen hos ett sådant är att ge stöd åt ryggen vid tunga lyft i vardaglig yrkesutövning och idrottslig styrketräning. Med ett bälte som stöd för korsryggen går det att lyfta tyngre utan att skada kroppen.

På motsvarande sätt är det med liberalismen. Det samlade resultatet blir bättre om aktörerna tvingar sig själva att "lyfta tyngre" till följd av att de övervinner den omedelbara frestelsen att resignera. Ekonomiskt handlar det om att motstå impulsen att gynna sig själv genom att utnyttja ett överläge på marknaden för att monopolisera. Politiskt handlar det om att motstå impulsen att gynna sig själv genom att utnyttja ett överläge till att vilja inskränka yttrande- och föreningsfriheten och ändra andra konstitutionella grundregler i syfte att gynna det egna partiet. Akademiskt handlar det om att motstå lockelsen att vilja utnyttja ett överläge till att avsluta ett meningsutbyte eller en konstnärlig utveckling utifrån antagandet om att sanningen sist och slutligen är uppnådd.

Grundidén är i alla tre fallen att alla vinner på att framtiden anses vara öppen för nya möjligheter. Men det är inte självklart att de tre olika strävandena harmonierar. En alltför lång driven ekonomisk liberalism kan i praktiken mycket väl tänkas motverka förmågan att upprätthålla liberalismen i politiskt och akademiskt avseende.

Politiskt är innebörden att majoritetsstyre kombineras med politisk liberalism. Demokratien avgränsas från populism och diktatur med hjälp av följande enkla schema:

Demokrati = majoritetsstyre med politisk liberalism

Populism = majoritetsstyre utan politisk liberalism

Diktatur = varken majoritetsstyre eller politisk liberalism

Kombinationen av majoritetsstyre och politisk liberalism innebär beslut och kompromisser åstadkomna genom en fortlöpande bearbetning i två dimensioner – den ena horisontellt med avseende på höger och vänster och den andra vertikalt med avseende på nationellt och internationellt beslutsfattande. Som följd av denna dubbelhet utmärks demokratin av en pluralistisk mångfald av motstående idéer och intressen. All slags fundamentalism på vägnar av höger och vänster eller internationalism och nationalism försvåras därigenom.

Inom ramen för demokratin framstår politiken mera som en konst än som en vetenskap. Inte bara nationellt utan också inom den bristfälligt sammanhållna världsordningen handlar det om att så civiliserat som möjligt lösa problem – civiliserat i den meningen att vad som anses rätt och riktigt inte bara blir en maktfråga utan också en fråga om att avtal och praxis är bindande oavsett yttre styrkeförhållanden.

Uppgiften betraktas med andra ord inte som att förverkliga slutliga ideal utan om att kunna praktisera det möjligas konst. Den ständigt närvarande fruktan gäller hur illa det kan gå och inte hur något i förväg uttänkt himmelrike på jorden skall kunna förverkligas.

Det är med andra ord mycket som demokratins stort anlagda "träsk" (i den mening som president Trump använder ordet) av skolor, universitet, domstolar, relativt självständig förvaltning, partiell delegation till Europeiska unionen, fri folkbildning, massmedia, politiska partier och ambitiösa fackliga organisationer försöker åstadkomma i syfte att göra den komplexa folkmeningen i största möjliga utsträckning välgrundad och regelstyrd.

Vad som oroar är att vi demokrater inte nog övertygande skall lyckas visa att denna form av folkstyre är att föredra framför populism och diktatur. Utifrån en sådan oro blir frågan hur demokratin mest fruktbart låter sig kritiseras.

2. SKUGGTEORIN TYDLIGGÖR PROBLEMET

Inget är så praktiskt som en god teori. Det gäller också om demokratin. De båda tänkare, som det finns skäl att särskilt uppmärksamma för deras förmåga till fruktbara förenklingar, är den tyske juristen Carl Schmitt och den amerikanske statsvetaren Robert Dahl.

Carl Schmitt var minst av allt någon liberal teoretiker. Men just precis därför är det intressant att notera hur han på 1920-talet karaktäriserade vad han ansåg vara den avgörande svaghet som vidlåder kombinationen av majoritetsstyre och politisk liberalism.

Minsta gemensamma nämnaren för det som populisterna och diktaturanhängarna under de senaste hundra åren har haft att anföra sammanfattar han koncist och principiellt intressant i sin bok *Die geistesgeschichtliche Lage des heutigen Parlamentarismus*, vars första upplaga kom 1923 och den tionde 2016. En engelsk version med titeln *The crisis of parliamentary democracy* kom först 1985. Som stöd för en nyliberal och postmodern kritik av demokratin kom boken då att uppmärksammas av nya generationer av statsvetare och jurister.

Schmitts poäng är att inslaget av politisk liberalism inte förädlar utan förstör demokratin förmåga att omvandla folkmeningen till gällande rätt och praktiskt handlande. Förstörelsen åstadkoms genom att folkviljan inte oförmedlat övergår från folkmening till lagstiftning, rättstillämpning och förvaltningspraxis. Vad folket verkligen anser perverteras genom förhandlande och utredande insatser av alla dessa partiföreträdare, lobbyister, journalister, jurister och intellektuella som anser sig veta bättre.

Genom Tysklands nederlag i första världskriget, beklagade sig Schmitt, hade den

förlegade artonhundratalsidén om att kunna kombinera majoritetsstyre med liberalism kommit att bemäktiga sig sinnena också utanför Förenta staterna, Storbritannien och Schweiz. Weimarrepubliken som liberal demokrati var en följd av Versaillesfreden.

Utformningen framstod i Schmitts ögon 1923 som ett missgrepp som var dömt att misslyckas. Enligt hans tolkning av begreppet majoritetsstyre skulle detta oförmedlat och oförhandlat säkerställa samstämmighet mellan folkvilja och praktisk maktutövning. Bästa möjliga beslut uppnås inte efter överläggningar och förhandlingar mellan företrädare för skilda idéer och intressen utan genom att härskaren, oavsett vem vederbörande är, slår fast vad som gäller.

Varken den akademiskt liberala idén om seminarium eller den ekonomiskt liberala idén om marknad kunde, ironiserade Schmitt, med någon utsikt till framgång läggas till grund för utövandet av statsviljan. Behovet av en obestridlig yttersta auktoritet gick där inte att förbise. Folkmeningen fick inte förvirras genom debatter, seminarier och förhandlingar av det slag som den liberala demokratin förutsätter. Inslaget av politisk liberal overrideologi betydde enligt Schmitt vad han polemiskt kallade för en i system satt obeslutsamhet. Den sortens snedvridande bearbetning borde inte tillåtas trola bort den oförstörda folkmeningen.

1900-talets förhållanden var helt andra än de 1800-talsförhållanden, som skaparna av Weimarrepubliken hade haft för ögonen. Nu gällde det att skänka folkligt mandat åt en statsvilja som inte bara var auktoritativ i den meningen att den godvilligt accepterades. Poängen var att härskaren skulle kunna peka med hela handen under bortseende från invändningar. Den sanna demokratin var den folkligt legitimerade ordning, som inte lät sig hejdas av några missriktat liberala antaganden om rättsstat, yttrandefrihet, föreningsfrihet och legitim opposition.

Alla inslag av bearbetning på vägen från valutslag till lagstiftning hämmar och

snedvrider genomslaget för folkviljan, argumenterade Schmitt. En liberal demokrat anser tvärtom att det frihetliga inslaget förädlar folkviljan. Statens beslutsfattande blir på det sättet politiskt underbyggt och rättsstatligt formaliserat.

När Schmitt kritiserade den liberala demokratin 1923 använde han inget av de båda orden populism och diktatur. Men det var icke desto mindre en fruktbar begreppsbestämning av dessa båda alternativ som han gjorde. Enligt min mening träffade han huvudet på spiken vad gäller att fånga minsta gemensamma nämnaren för det som diktaturanhängare och populisterna vänder sig emot. "Träsket" förvanskar folkmeningen. Det är den grundläggande kritik av den liberala demokratin som vi kan föreställa oss förenade Donald Trump och Xi Jinping, när de informellt talade illa om världens liberala demokratier då de möttes för en vecka sedan.

Vare sig populisterna eller diktaturanhängarna har sedan 1923 haft mycket att tillägga utöver vad som framgår av Schmitts snart hundra år gamla bok om vikten av att skilja mellan demokrati och liberalism. Den grundläggande svagheten ansågs vara den inbyggda tendensen till organiserad obeslutsamhet.

Den andra intressanta formen av kritik är den som kommer från Robert Dahl, som inom parentes sagt har en uppsalaanknytning såtillvida som han var den förste mottagaren av det skytteanska priset 1995. Hans kritik är också den skarpögd men konstruktiv. Han avfärdar inte inslaget av politisk liberalism genom fastslående av att inslaget av "träsk" förvanskar folkmeningen. I stället inriktar han sig på att inträngande och erfarenhetsbaserat analysera föreningen av majoritetsstyre och politisk liberalism – vad kombinationen innebär, vad den förutsätter och vad den medför i praktiken.

En grundbok, som hundratusentals statsvetare har läst under decennierna efter sammanbrottet för Sovjetunionen, är Robert Dahls bok *Democracy and its critics* från 1989. Den inleds med

några sidor, som har formen av ett varningens ord till alla alltför segervissa demokrater. Nutida och kommande generationer bör inte, skriver han, vara alltför säkra på att de kommer att kunna hantera de sårbarheter som finns inbyggda i den liberala demokratin. Närmare bestämt påminner han om tre sårbarheter. Tillsammans antyder dessa olösta och förmodligen också olösliga problem en underliggande skuggteori, som praktikens demokrater med urskillningsförmåga måste kunna hantera.

Vare sig kritikerna är antagonister eller vänligt sinnade förtjänar skuggteoriens dolda problem att tas på allvar, framhåller Dahl. Alltför ofta rör det sig om sårbarheter, skriver han, som okritiska demokrater vill negligera eller i värsta fall dölja. Detta är kontraproduktivt om vi önskar stärka och upprätthålla förtroendet för demokratin som grundnorm.

Svagheter bör inte förtigas utan tolkas just som sårbarheter. Bara genom fördjupad diskussion och idéutveckling kan vi förhindra att känsligheterna utnyttjas och leder till sammanbrott. Boken kom vid en tidpunkt då det var vanligt att i entusiastiska ordalag föreställa sig murens fall som en avgörande vändning, efter vilken tidpunkt inget ansågs stå i vägen för en stor och slutlig seger för demokratin.

Den förutsatta skuggteori utgörs av ett antal till hälften dolda premisser och bristfälligt motiverade antaganden. Tillsammans underbygger dessa sårbarheter en teori, som enligt Dahl "skuggande" ifrågasätter idén om demokratin som en innehållsligt neutral överideologi för hur ett folk kan styra sig självt med stöd av experter som är lojala mot majoriteten och statskicket. Särskilt är det tre sårbarheter, som behöver hanteras för att det i längden skall gå att övertyga om att demokratin är att föredra framför populism och diktatur.

Den första av dessa sårbarheter uppkommer genom att *folkbegreppet* aldrig otvetydigt låter sig avgränsas. Krig, erövringar och folkvandringar i det förgångna avgör vilka

människor inom någon viss gemenskap, som kan göra anspråk på att vara ett "eget" folk. Lika litet går det att säkert avgöra hur ett system av kombinerat kommunal, regional, nationell och överstatlig självstyrelse bör struktureras vertikalt. Teorin anger inte säkert vilka medborgare som rätteligen tillhör enheter på de olika nivåerna och som är skyldiga att foga sig i beslut fattade på andra nivåer än den egna.

Att frågan om tillhörighet och underordning inte entydigt låter sig avgöras är inte detsamma som att det inte går att argumentera övertygande för någon viss provisorisk hållbar lösning. Storbritannien, Spanien och Belgien är länder i vår närhet där vi ständigt påminns om behovet av en sådan ständigt pågående omförhandling mellan beslutsnivåerna. Men en svaghet är det onekligen.

Populister utnyttjar sårbarheten, som följer av svårigheten att avgränsa vilka som är mest berörda, till att säga att bara de som "egentligen" och "ursprungligen" tillhör någon viss gemenskap är berättigade. De som på det ena eller andra sättet har externa förbindelser och lojaliteter – genom gränsöverskridande investeringar eller genom invandring – räknar vederbörande inte till det egentliga folket. Detta sätt att politiskt utnyttja frånvaron av absolut avgränsning är konfliktskapande. Europas historia överflödar av exempel på tvångsmässiga befolkningsomflyttningar motiverade med hjälp av denna metod.

Även om det inte går att teoretiskt avgöra vilken som är rätt avgränsning talar övervägande skäl för att det praktiskt går att lösa problemet genom vad som av Jürgen Habermas och andra ledande tyska forskare kallas författningspatriotism. Med detta menar de att tillhörighet lättast accepteras och fungerar konstruktivt om vi nöjer oss med att bestämma den juridiskt och socialpolitiskt. Den principen är bäst ägnad att verka självförstärkande och motverka alla tendenser till identitetspolitik på etnisk och kulturell grund. Skillnaderna mellan olika grupper överbryggas bättre än vad som sker genom en

kompromisslöst praktiserad nationalism.

Den andra av skuggteorin belysta sårbarheten uppkommer genom att rätta förhållandet mellan förtroendevalda och professionella inte är entydigt. Vilka är det närmare bestämt som styr och leder inom ramen för en liberal demokrati? Vid sidan av folkbegreppet brottas demokratiförsvaret med *expertproblemet*.

Demokratin innefattar förutom allmän rösträtt och majoritetsstyre ett betydande inslag av expertstyre i domstolar, centralbanker, universitet, sjukhus och förvaltningsmyndigheter av alla de slag. Frågan blir då vem som i praktiken har sista ordet och varifrån alla dessa experter hämtar sin auktoritet. Grundar de sig på ett mandat från folkmajoriteten eller på sin kollegialt upprätthållna uppfattning om vad som är godtagbar vetenskap och beprövad erfarenhet? Frånvaron av ett tydligt svar på den frågan gör demokratin sårbar. Ty populismen lägger särskild vikt vid att inga yrkesutövare får stå hindrande i vägen för majoritetsviljan.

Så långt om den sårbarhet som kommer sig av den ymniga förekomsten av professionalism med inbyggd risk för att det folkliga mandatet till vardags varken tydligt artikuleras eller uppfattas. Nu övergår jag till den tredje sårbarheten som skuggteorin skarpögt uppmärksammar.

Även konstruktivt sinnade kritiker av idén om demokratin som överideologi hävdar med rätta, framhåller Dahl, att det inte räcker med en allmänt accepterad beslutsordning. Proceduren behöver för att vidmakthålla och undan för undan stärka sin legitimitet lösa *inhållsproblemet* på ett sätt som brett uppskattas och accepteras. Han preciserar inte närmare vad han avser. Men det krävs inte mycket politisk fingertoppskänsla för att uppfatta, att denna tredje sårbarhet är den som allra mest oroar honom.

Vad Dahl syftar på är förmågan att tillfredsställande modifiera konsekvenserna "på marknaden" av bytes- och avtalsfriheten. Om demokrati är majoritetsstyre inställer sig frågan om dess otillräckliga inverkan.

Hur kan det komma sig att allmän och lika rösträtt inte leder till en jämnare fördelning av inkomster, kapital, sysselsättning och levnadsstandard? Frånvaron av ett bra svar på den frågan besväras med tanke på vad populisterna och diktaturanhängarna med lätthet kan göra gällande. Bristen på godtagbart innehåll öppnar för kritisk agitation mot demokratin. Denna tredje sårbarhet ställer på sin spets frågan om hur demokratin bättre än diktaturen och populismen skall kunna höja och utjämna levnadsförhållandena.

Oförmågan att effektivt reducera den sociala och ekonomiska ojämlikheten har två aspekter. Den ena är att det går att påvisa stora faktiska skillnader och att dessa till icke ringa del går att hänföra till pluralismen och globaliseringen – det vill säga att ett växande antal starka och motstridiga intressen behöver kunna sammanjämkas. Den andra är att demokratin till följd av en alltför stor generositet gentemot den ekonomiska liberalismen har berövat sig tilltron till sin egen förmåga att översiktligt styra samhällsutvecklingen. Så har skett genom att de politiska majoriteterna i Nordamerika och Västeuropa under de senaste fyrtio åren i hög grad har låtit sig vägledas av en nyliberal och postmodern syn på demokratin som en principiellt omöjlig form för problemlösning.

Tilltron till demokratin sviktar som följd av minskat självförtroende. Samtidshistoriskt har detta öppnat för en populistisk – och med tiden möjligen också kinesisk – storoffensiv. Det rör sig om en inverkan, som vi anar på sikt kan visa sig allt annat än oskyldig.

3. ETT ERFARENHETSBASERAT SJÄLVFÖRSVAR

Efter att ha klargjort skillnaden mellan demokrati, populism och diktatur och påmint om vilka sårbarheter som skuggteorin uppmärksammar blir frågan vad som krävs för att upprätta och vidmakthålla bästa möjliga självförsvar.

Utmaningen aktualiserar ett idépolitiskt vägval. Söker vi en lösning som teoretiskt

allra bäst löser problemet? Eller bör den vägledande föreställningen vara en erfarenhetsbaserad fruktan för vad som i värsta fall annars kan inträffa? De senaste hundra årens politiska historia talar för den senare av dessa båda ansatser. Idén om ett *erfarenhetsbaserat* självförsvar – i linje med Judith Shklars teori om rädslans liberalism – bör vara vägledande. Det gäller inte bara i fråga om proceduren utan också mer specialiserat med avseende på politikens innehåll.

Proceduriellt kräver ett effektivt självförsvar en djupare och mer allmänt omfattad insikt om vad som utmärker demokratin jämförd med alternativen. Som världen i dag är beskaffad är det inte bara diktaturen utan framför allt populismen, som lockar dem som socialt, kulturellt och ekonomiskt menar sig vara pluralismens och globaliseringens förlorare.

Uppgiften att häva misstron mot demokratin är maktpåliggande. Framför allt beror detta på den växande betydelsen av massmedia. De som är gynnade av pluralism och globalisering kan allt mindre förlita sig på att de som är missgynnade är illa informerade. En växande kännedom om stora skillnader i fråga om levnadsstandard och livsmöjligheter föranleder inte bara social frustration utan också storskaliga befolkningsrörelser.

Närmare bestämt är det tre samtidshistoriska erfarenheter, som enligt min mening bör läggas till grund för självförsvaret gentemot populism och diktatur.

Av skuggteorin följer att folkbegreppet är långtifrån entydigt. Det är inte bara så att makten utövas på flera nivåer samtidigt. Därtill kommer att avtals- och yttrandefriheten leder till en näst intill överväldigande mångfald av idéer och intressen. Det gör att alla former av fundamentalism måste avvisas till förmån för en positiv värdering av mångfald och meningsbrytningar. Ett effektivt självförsvar förutsätter en insikt om att kompromisslöst upprätthållna ståndpunkter betingar varandra ömsesidigt. Detta gäller inte bara mellan höger och vänster horisontellt utan

också mellan internationalism och nationalism vertikalt.

Som en andra grundläggande sårbarhet påvisar skuggteorin vikten av att kunna hantera den inbyggda spänningen mellan majoritetsstyre och professionell auktoritet. Gentemot såväl diktatur som populism framstår demokratin som en tvetydig blandregim. Demokratin behöver försvaras utifrån en erfarenhetsbaserad insikt om hur principfrågan på ett praktiskt plan låter sig besvaras. Det sker genom att tillerkänna yrkesgemenskaperna ett betydande mått av självstyre utan att därför ge upp föreställningen om folksuveränitet. Från synpunkten av självförsvar är det viktigt att påminna sig att tendenserna till teknokrati och populism betingar varandra ömsesidigt. Från båda håll attackeras "träsket". Populisterna menar att demokratin misstror folkmeningen och teknokraterna misstror demokratins förmåga att fatta rätt beslut.

Återstår så den tredje av de sårbarheter som skuggteorin påvisar. Den tar sikte på vad som socialt, ekonomiskt och kulturellt blir resultatet av pluralism och globalisering. Den plågsamma insikten är att demokratin inte är någon mirakelkur, när det gäller att höja och utjämna levnadsstandard och livsmöjligheter.

Schematiskt möter i den moderna debatten två olika förklaringar. Enligt den ena är det marknadernas och globaliseringens *ekonomiska* inverkan på skillnaderna som intresserar. Enligt den andra är det frihandels och de frisläppta marknadernas *kulturella* inverkan, som förklarar den sviktande acceptansen. När medborgarna får det bättre blir en ekonomisk tolkning av skillnaderna inte lika angelägen, säger den som renodlar idén om att det "bara" är människornas referensram som har förändrats. Avgörande blir i stället, tänker man sig, vem den enskilde anser sig vara och i vad mån vederbörande anser sig respekterad.

Den renodlat ekonomiska förklaringen koncentrerar all uppmärksamhet till att alla människor faktiskt inte får del av den samlade

välståndsökningen och att detta framkallar motrörelser. Den renodlat kulturella förklaringen har på motsvarande sätt bara ögon för det slags ändrade värderingar, som i motrörelsens form leder till en föreställning om att bara populism eller diktatur är vad som återstår.

Först om dessa båda förklaringar kombinerats framträder en mer sannolik förklaring. Misstron beror på en kombination av ojämlika levnadsförhållandena *samt* av att människor med rätt eller orätt anser sig glömda och förbisedda. Retoriken inom ramen för valkampanjerna i Förenta staterna och Frankrike under 2016 och 2017 ägnar sig väl för ett fördjupat studium av hur den ekonomiska och den kulturella förklaringen ömsesidigt förstärker varandra.

Globaliseringen raserar gränser och öppnar för idéutbyte, befolkningsrörelser och handel inom världen som helhet. Ekonomiskt leder den till att det stora flertalet människor får det bättre. Så är det onekligen. Men det gäller bara under en bestämd förutsättning. Den är att länderna politiskt rustar sig för att möta de påfrestningar som följer av öppna gränser.

Arbetsrätten, utbildningsväsendet och de sociala försäkringssystemen behöver trovärdigt kunna utjämna de olägenheter, som följer av att näringslivet inte är skyddat från internationell konkurrens. Demokrati, välfärdsstat, rättsstat och pålitlig sakkunskap på alla områden behöver finnas för att öppenheten mot omvärlden inte skall slå över i sin motsats. Det inträffar om människorna tappar förtroendet för idén om öppna gränser.

Sammanfattningsvis är det inte bara viktigt att begreppsligt klargöra hur demokratin förhåller sig till populismen och diktaturen. För att inslaget av politisk liberalism inte skall gå förlorad fordras därutöver en ständigt fortgående bearbetning av historiskt gjorda erfarenheter.

Det senare är vad som särskilt har saknats i den europeiska och amerikanska debatten efter 1989. Under de senaste fyrtio åren har

omsorgen om den politiska liberalismen alltför mycket fått stått tillbaka för omsorgen om den ekonomiska tolkningen av frihetsläran.

REFERENSER

- Caramani, Daniele, 2017. "Will vs reason – the populist and technocratic forms of political representation and their critique to party government", *American political science review*, 111 (1): 54-67.
- Dahl, Robert A., 1989. *Democracy and its critics*. Yale University Press.
- Forsskål, Peter, [1759] 2009. *Tankar om borgerliga friheten – originalmanuskriptet med bakgrundsteckning*. Stockholm: Atlantis.
- Inglehart, Ronald F. & Pippa Norris, 2016. *Trump, Brexit, and the rise of populism – economic have-nots and cultural backlash*. Harvard Kennedy School, Research Working Paper 16/26.
- Schmitt, Carl, [1923] 2016. *Die geistesgeschichtliche Lage des heutigen Parlamentarismus*. 10. Auflage. Berlin: Duncker & Humblot (eng. *The crisis of parliamentary democracy*. MIT Press, 1985).
- Shklar, Judith N., [1989] 1998. "Liberalism of fear", s. 3-20 i J. N. Shklar, *Political thought and political thinkers*. University of Chicago Press.
- Spangenberg, Carl Gustaf, 2009. "Tankar om den borgerliga friheten – Peter Forsskåls skrift om tryckfriheten 250 år", s. 7-29 i *Nya professorer – installation hösten 2009* (= Skrifter rörande Uppsala universitet. B Inbjudningar, 159).
- Sverker Gustavsson är professor i statskunskap vid Uppsala universitet.
E-post: sverker.gustavsson@statsvet.uu.se

Mönstersökning med hjälp av idealtypsteori och sociala mekanismer En kommentar till Li Bennich-Björkman¹

Bo Bengtsson

I sin breda och uppslagsrika artikel "Samhällsvetenskaplig forskning. Söndrade vi

falla?" i nummer 3/2017 av *Statsvetenskaplig tidskrift* uttrycker Li Bennich-Björkman (LBB) oro för vart statsvetenskapen (och samhällsvetenskapen) är på väg. Hon bekymrar sig för om vi längre kan påstå något bestämt om världen därute på ett sätt som når ut till omvärlden. Finns det någon tredje väg mellan "själlös" positivism och "tornputsande" posthermeneutik? Underrubriken "Söndrade vi falla?" antyder också att hon ser växande splittring inom ämnet mellan olika perspektiv (mångfald skulle jag säga) som ett problem i sig. Hennes text handlar dock mindre om splittringen som sådan än om kritik av vissa perspektiv.

LBB:s eget bud är ett slags partikularistisk mönstersökning där, om jag uppfattar henne rätt, målet är att hitta empiriska mönster men samtidigt acceptera att detta sällan kan göras annat än för avgränsade kontexter, alltså ett slags "middle range-theorizing". Jag instämmer i att detta kan vara en rimlig ambitionsnivå för samhällsvetenskapen, men LBB går inte närmare in på hur denna lokala mönstersökning skulle gå till, eller hur den skulle kunna bidra till generaliserbar och samhällsrelevant kunskap. Nedan diskuterar jag detta i relation till några olika ansatser som LBB tycks uppfatta som problematiska och argumenterar för att dessa ansatser i själva verket kan användas som redskap för en universell mönstersökning baserad på generalisering i termer av sociala mekanismer.

Enligt min uppfattning bedrivs i dag mycket statsvetenskaplig forskning av hög vetenskaplig kvalitet och betydande politisk relevans – med olika teoretiska och metodologiska ansatser. Vårt gemensamma intresse för staten och politiken, makten och demokratin ger ju också ämnet en tydlig, politiskt central kärna. Jag kan då inte förstå varför mångfald i ansatser och metodik skulle vara något problematiskt. (Givetvis måste varje vetenskapligt perspektiv, inklusive de dominerande,

1 Jag vill tacka Kristina Boréus, Nils Hertting och Markus Holdo för värdefulla synpunkter och förslag och givande diskussioner.